

Pregledni znanstveni rad
UDK 725.96 : 930.26 : 929.7 Zelingrad (497.5)
Primljeno 2009-11-09

SREDNJOVJEKOVNI ZELINGRAD

Mladen Houška – Romana Mačković, Sveti Ivan Zelina

Sažetak

Srednjovjekovni Zelingrad je najprepoznatljiviji svjedok bogate i burne povijesti Zelinskoga prigorja u srednjem vijeku. Izgrađen u 13. stoljeću, bio je bitan čimbenik događanja na ovim prostorima sljedeća četiri stoljeća, a naročito u doba turskih osvajanja. Zelingradom gospodare poznate velikaške obitelji Bičkele i Kerečenji, a određeno vrijeme je i u vlasništvu hrvatsko-ugarskog kralja Ivana Zapolje.

Grad je skoro četiri stoljeća čamio u tišini stoljetnih šuma kao ruševina, dok ga Muzej Sveti Ivan Zelina nije početkom 21. stoljeća izvukao iz zaborava. Posljednjih osam godina na Zelingradu se provode sustavna arheološka istraživanja te konzervatorski radovi. Izgled grada potpuno se promijenio. Projekt hrvatske oživljene povijesti udahnuo mu je novi život.

Ključne riječi: Zelingrad, povijest, arheologija, srednji vijek

ZELINGRAD I NJEGOVI GOSPODARI KROZ POVIJEST

Znameniti hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić napisao je 1911. godine "Priloge za povijest grada Zeline" koje počinje sljedećim riječima:

"Gotovo u neposrednoj okolici grada Zagreba, kod mjesta Sveti Ivan Zelina, vide se u gori zagrebačkoj tik do izvora potoka Zeline ruševine nekadanjega sredovječnoga grada Zeline. O prošlosti toga grada ne zna se ništa; nijedan povjesničar nije se potrudio, da što sazna o sudbini njegovoj, ni o njegovim gospodarima. Neka stoga ovo nekoliko priloga bude podlogom za proučavanje svakako zanimljive prošlosti njegove".¹

¹ Vjekoslav Klaić, "Prilozi za povijest grada Zeline", Vjesnik hrvatskog državnog arhiva, Zagreb, 1911.

Znalo se doista vrlo malo podataka o prošlosti toga grada koji već stoljećima leži napušten i zaboravljen duboko u Zelinskoj gori, obrastao stoljetnim bukva-
ma.

U povijesnim izvorima spominje se pod raznim imenima: *Zelna*, *Zelyn*, *Zelenwar*, ponekad kao *castrum*, a ponekad kao *castellum*. U narodu se udomaćio naziv Zelingrad, pa ćemo ga tako i mi zvati.

Kad je Zelingrad izgrađen nije poznato. Prihvaćeno je mišljenje da je izgrađen u godinama nakon provale Tatara, tj. poslije 1242. godine, kako bi se dobio još jedan tvrdi, čvrsti grad u koji bi se narod mogao sklanjati pred eventualnim budućim osvajačima. Izgrađen je svakako prije 1295. godine, kada se prvi put spominje u jednoj ispravi.² Tom ispravom Ivan, sin palatina Dionizija, daruje zemlju Nespeš Pavlu i sinu njegova brata Fabijanu za njihova vjerna služenja. Međaši zemlje Nespeš koji se navode u ispravi jesu ljudi iz Drenove, ljudi iz Psarjeva Gornjeg i Psarjeva Donjeg, te knez Pavao Čurkan, kaštelan grada Zeline ("Paulo Churkan comite castellano de Zelna existente"). Budući da je tada Zelingrad imao kaštelana, vjerojatno je bio u kraljevskoj vlasti.

Sljedećih godina nema podataka o Zelingradu sve do 1326. kada ga je kralj Karlo darovao magistru Ludbreškom.³ Zbog njegovih velikih zasluga kralj je magistru Nikoli darovao sve kmetove i sve zemlje *kastruma* koje se nalaze u Glavnici i Moravču. Magister Nikola stekao je zasluge boreći se uz kralja protiv njegovih neprijatelja - plemića obitelji Gising. Ali, kad je magister Nikola trebao stupiti u posjed darovane zemlje, dolazi do problema. Iz više se isprava saznaje da su granice posjeda koji pripadaju Zelingradu i posjeda domaćeg plemstva iz zelinskog kraja sporne. Zbog toga više put u Zelini zasjeda skupština moravečke župe kako bi riješila sporna pitanja.⁴ I sam magister Nikola odriče se nekih prava kako bi uredio odnose sa susjednim plemićima. Osim Zelingrada, magister Nikola još je bio vlasnik posjeda Bistrica te posjeda Vražji Laz koji je darovao zagrebačkom kaptolu 1327. godine.⁵

Magister Nikola bio je vlasnik Zelingrada vjerojatno do svoje smrti. Ne zna se točno kad je umro, ali se 1366. g. u ispravama spominje Tetis, kćerka Gjure od Bednje i udova Nikole Ludbreškog.

Godine 1397. vlasnikom Zelingrada spominje se Fabijan Bičkele, pristaša kralja Sigismunda. Prezime ove plemićke obitelji pisano je na više načina -

² Tadija Smičiklas, "Codex diplomaticus regi Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", vol. 7., str. 215.

³ Tadija Smičiklas, "Codex diplomaticus regi Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", vol. 11., str. 230, Zagreb, 1913.

⁴ Tadija Smičiklas, "Codex diplomaticus regi Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", vol. 11., str. 91., Zagreb, 1913.

⁵ Janko Barlé, Zagrebački arcidakonat, Zagreb, 1903., str. 46.

Bickele, Bichkele, Bychkele, Byczkele, a tijekom vremena mijenjao se i pridjev - de Chetherthekhel (od Četvrtkovca), de Zelina (od Zeline), de Zelyn (od Zelingrada).

Već sljedeće, 1398. godine, 3. ožujka, Fabijan Bičkele pred zagrebačkim kaptolom izjavljuje da će dati slobodu svima koji nasele pusta mjesta na njegovom posjedu Četvrtkovec kod potoka Zeline i da u 20 godina neće tražiti od njih nikakve daće, izuzevši one kraljevske.⁶

Fabijana nasljeđuju sinovi Ivan, Ladislav i Stjepan. Sva trojica prisustvuju saboru u Križevcima koji je održan 1439. godine.⁷ Mora da su se ubrajali u istaknutije plemstvo jer su obavljali značajne javne funkcije. Godine 1441. Ladislav je župan zagrebačke županije. Stjepan se također spominje kao plemićki sudac. Postoji više isprava iz kojih je vidljivo da su bili skloni pljački i nasilništvu. U tome su bili vrlo složni - kako braća Stjepan i Ladislav, tako i njihovi sinovi Ivan i Ladislav. Dana 20. kolovoza 1448. godine pred zagrebačkim kaptolom je sastavljena isprava u kojoj plemenite gospođe Klara i Katarina iz Berislavca izjavljuju kako su 1440. godine ljudi pokojnog Ladislava i Stjepana Bičkele navalili na njihov posjed Berislavec "u noćnoj tišini, oružanim i nasilničkim rukama, na razbojnički i neprijateljski način, te su ondje posjed skroz i u cijelosti orobili i opustošili, a dvor do temelja rastepli i razvukli ... a sa same gospođe Klare, s njezinih slugu i djece svukli njihovu odjeću sve do gola te ih udarcima strijela i šiba istukli i izranili, a potom su ih s imanja istjerali"⁸ Istraga o tom nasilništvu trajala je vrlo dugo. Dvadeset godina nakon počinjenog razbojstva, tj. 1460., još uvijek se vodi istraga o tom slučaju, te suci saslušavaju svjedoke. Nije poznato kako je završen spor.

Ladislav iza sebe ostavlja tri sina - Ladislava, Stjepana i Nikolu, a Stjepan ostavlja sina Ivana. Stjepan se posljednji put spominje u jednoj ispravi 1472. godine kad je u Zagrebu na Pisanom mostu bio napadnut zajedno s Petrom Bisaškim od službenika zagrebačkog biskupa Osvalda Tuza.⁹

Treća generacija obitelji Bičkele također je bila sklona pljačkama i nasilništvu. U tome se naročito isticao Ladislav koji je dospio pred kraljevski sud kad je 1481. godine kralj Matijaš Korvin osobno došao u Zagreb da stane na kraj samovolji i bezakonju slavonskih plemića. Dana 30. siječnja 1481. godine sastao se veliki sabor slavonski. Najprije su se primale tužbe protiv pojedinih plemića po županijama. Plemstvo zagrebačke županije zatim je izabralo dvanaest prisežnika koji su se, zajedno sa županom i četiri plemićka suca, sastali na zborovanje. Prisežnici su zatim sastavili popis svih plemića i drugih ljudi koji su se na bilo koji način

⁶ Arhiv HAZU, D-V-31

⁷ Ivan Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 2, str 17, Zagreb, 1862.

⁸ Muzej Sveti Ivan Zelina, Zbirka isprava i grbovnica, PAP-P-103.

⁹ Hrvoje Strukić, "Zelingrad", *Po zelinskoj gori*, Sv. Ivan Zelina, 1992.

ogriješili o zakon. Prisežnici napisashe dva registra zločinaca iz zagrebačke županije (bili su popisani tati, razbojnici, palikuće, kovači i podmetači krivotvorenog novca, patvoritelji pečata i javnih isprava, razbijači i, uopće, svi zli ljudi). Među četrdeset i dva velikaša koji su osuđeni na gubitak života i imanja bio je i Ladislav Bičkele.¹⁰

Kraljeva osuda nije izvršena, a Ladislav je nastavio s nasilništvom. Godine 1485. Ladislav Bičkele je poslao svoga kućnog slugu Dominika, špana Valentina iz Četvrtkovca te svoje naoružane podanike iz Donjeg Orešja u dvor Berislavec, koji su tamo ženu jednog slobodnjaka bacili na zemlju, grubo je izudarali, a zatim sa dvora odveli pet volova, šest krava i tri teleta koji su bili vlasništvo Marka literatusa i njegove žene Elizabete Plepelić.¹¹ Zarobljena stoka otjerana je u Zelingrad gdje su je postupno klali i pojeli. Dok se Ladislav u Berislavcu snabdijevao stokom, odnosno mesom, u drugom kraju Moravča, u Glavnici njegovi ljudi obijali su kuće i otimali vino. Takvim načinom života Bičkele su nastavili sve do 1490. godine kada su u Zelingrad ušli vojnici kralja Maksimilijana Habsburškog te pobili većinu ljudi koji su se u gradu zatekli. U borbi je ubijen i Ladislav Bičkele.¹²

Nakon Ladislavove smrti od obitelji Bičkele ostala je na životu Barbara, kći pokojnoga Stjepana Bičkelea. Ona se udala za Ladislava Petečića koji je kao kaštelan upravljao Zelingradom u ime novog vlasnika - moćnog Stjepana Zapolje. Prijašnji običaji se nastavljaju. Kaštelan Petečić i njegova supruga Barbara šalju 1496. godine svoje podanike u Berislavec, koji tamo traže Marka literatusa s namjerom da ga ubiju. Kada ga nisu našli, opljačkali su temeljito cijeli posjed Berislavec, a sve što su tamo našli odveli su u Zelingrad.¹³ Drugom prilikom Ladislav i Barbara poslali su cijelu četvu i na silu preselili podanika Juru Kukleca iz korita rijeke Lonje u jedno mjesto u Berislavcu koje je bilo vlasništvo Marka literatusa i njegove žene Elizabete Plepelić. Preseljeni Kuklec je odavde trebao služiti na posjedima zelinskog dvora. Marko literatus je po pravdu otišao sve do kraljevskog dvora u Budim, gdje još iste, 1496., godine dvorski sudac Petar Gereb izdaje ispravu kojom se potvrđuju Markova prava na posjed Berislavec.¹⁴

Međutim, već sljedeće, 1497., godine Marko literatus se žalio pred čazmanskim kaptolom da mu je kaštelan grada Zeline Ladislav Patačić zajedno sa svojim bratom Nikolom zaposjeo ribnjak na njegovom posjedu Berislavec, te iz njega polovio i pojeo sve ribe.¹⁵

¹⁰ Ivan Tkalčić, "O staroj zagrebačkoj trgovini", Rad 176, 178.

¹¹ Muzej Sveti Ivan Zelina, Zbirka isprava i grbovnica, PAP-P-2393.

¹² Hrvoje Strukić, "Zelingrad", Po zelinskoj gori, Sv. Ivan Zelina, 1992.

¹³ Muzej Sveti Ivan Zelina, Zbirka isprava i grbovnica, PAP-P-115.

¹⁴ Muzej Sveti Ivan Zelina, Zbirka isprava i grbovnica, PAP-P-116.

¹⁵ Muzej Sveti Ivan Zelina, Zbirka isprava i grbovnica, PAP-P-117.

Nakon smrti Stjepana Zapolje, 1499. godine Zelingrad prelazi u vlasništvo njegova sina Ivana koji je 10. studenog 1526. proglašen ugarskim kraljem, a 6. siječnja 1527. godine kraljem Hrvatske i Slavonije. Kako je međutim i Ferdinand Habsburški postao kraljem Ugarske i Hrvatske, počeo je otimati imanja Ivanu Zapolji i darivati ih svojim pristalicama. Tako je Ferdinand u dva maha, naime 1. kolovoza i opet 5. prosinca 1527. godine, izdao darovnice za Zelingrad plemićima Mihaljević.¹⁶ Zbog građanskog rata koji je bjesnio Slavonijom Mihaljevići nisu mogli doći u posjed darovanog grada. Za Zelingrad su se otimali od 1527. do 1536. godine pristalice Ferdinanda i Zapolje. Među Ferdinandovim pristalicama isticao se u tom pogledu Ivan Kaštelanović, gospodar Bisaga, a među Zapoljinima isticao se zagrebački biskup Šimun Erdedi (Erdödy). Godine 1531. Zapolja je darovao Zelingrad biskupovu nećaka Petru Pallfiju. On je uveden u posjed grada 6. srpnja 1533. godine posredstvom zagrebačkog kaptola. Uvođenje u posjed izvršio je Ivan Lobory, prebendar zagrebačke crkve, u nazočnosti Zapoljinog izaslanika Pavla Nespeškog.¹⁷ Protiv toga pred zagrebačkim kaptolom prosvjeduje Ivan Kaštelanović smatrajući da on ima pravo na Zelingrad, budući da mu ga je obećao kralj Ferdinand.

Petnaesti kolovoza 1535. godine pred zagrebačkim kaptolom zagrebački biskup Šimun Erdedi, Petar Pallfy i Ivan Tompa prodaju Zelingrad za 3.500 zlatnih forinti bivšem hrvatskom podbanu Pavlu Kerečenjiju i njegovim sinovima Mihajlu, Ladislavu, Andriji, Ljudevitu, Ivanu i Matiji.¹⁸ Zelingrad je prodan zajedno sa trgovištem Četvrtkovcem, te selima i posjedima Plavnica, Ivanikalec, Baničevac, Obrež, Topličica, Kalinje te Gornjim i Donjim Orešjem. Te godine se grad utvrđuje za obranu od Turaka. Izgrađene su snažne kule. Na jakoj ulaznoj kuli sa sjeverne strane uklesan je natpis iz kojeg saznajemo da je to djelo uređenja grada učinio osobiti Juraj Kerhen, kaštelan Zelingrada 1535. godine. Godine 1537. pokušao je Ivan Kaštelanović ponovo doći u posjed Zelingrada. Ali kada je Kaštelanović zajedno s prebendarom zagrebačkog kaptola i kraljevim povjerenikom u nedjelju poslije Lucijina (16. prosinca) došao na lice mjesta pred Zelingrad, tom uvođenju u posjed prigovorio je Andrija Hladnović u ime plemenitih Mihajla i Ladislava, sinova pokojnog Pavla Kerečenjija koji je kupio taj grad.¹⁹ Tako Ivan Kaštelanović nikada nije uspio doći u posjed Zelingrada usprkos svojim velikim zaslugama za kralja Ferdinanda. Tri godine kasnije Ivan Kaštelanović umire.

¹⁶ Ivan Bojničić, "Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku", Iz kraljevskih registraturnih knjiga Libri Regii, Vjesnik kr. zemaljskog arhiva, god. 7.

¹⁷ Emilije Laszowski, Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. 2, Zagreb, 1914.-1917.

¹⁸ Emilije Laszowski, Monumenta ...

¹⁹ Emilije Laszowski, Monumenta ...

Pavla Kerečenjija su naslijedili njegovi sinovi Mihajlo, Ladislav, Andrija, Ljudevit, Ivan i Matija. Kćerka Sofija udala se za Stjepana, sina Emerika Bradača od Ladomerca. Ivan je postao budimski prepošt. Kerečenji su u to vrijeme bili ugledna i bogata plemićka obitelj, čiji članovi obavljaju značajne javne poslove.

Godine 1557. kad su Turci provalili u Slavoniju i kretali se dolinom Lonje, na njih je udario kapetan Ivan Lenković uz pomoć Ivana Alapića i Ladislava Kerečenjija. Lenković, Alapić i Kerečenji imali su oko 1000 pješaka i konjanika, a Turaka je bilo četiri put više. Bitka se zametnula između Svete Helene i Rakovca. Lenković je Turke natjerao u bijeg i progonio ih sve do Save u kojoj ih se mnogo utopilo. U boju je poginulo više od polovice Turaka. Ta pobjeda nad Turcima nadaleko se pročula i smatrana je velikim uspjehom.²⁰

Mihajlo Kerečenji je od 1557. do 1558. godine obavljao dužnost hrvatskog podbana. Dok je Mihajlo bio podban, hrvatski staleži su odredili da se zbog opasnosti od Turaka iz Čazme trebaju otpremiti svi spisi koji se odnose na javnu upravu, a značajni su za kraljevinu. Mihajla je zapala dužnost da sve spise spremjene u 5 do 6 sanduka otpremi u svoj Zelingrad i tamo ih pohranjene čuva dok ne prođe opasnost od Turaka.²¹

Ivana Kerečenjija, budimskog prepošta, nalazimo 1563. godine kao komisara kralja Ferdinanda na hrvatskom saboru u Zagrebu. Kralj također imenuje Mihajla Kerečenjija, koji je ranije obavljao dužnost hrvatskog podbana, za ubirača poreza. Na tu dužnost je Kerečenji imenovan zajedno s Ambrozom Gregorijancem. Po ubiranju poreza oni su trebali kralju i saboru podnijeti izvještaj o učinjenom. Kako je vrijeme prolazilo, a ubirači poreza nisu podnijeli izvještaj, kralj je bio sve nestrpljiviji. Petnaesti prosinca 1568. godine kralj nalaže ugarskoj komori neka pozove Gregorijanca i Kerečenjija da polože račun o ubranim porezima.²² Budući da su rezultati izostali, sljedeće godine ugarska komora izvještava kralja da je učinila koncept kraljevskog naloga za Gregorijanca i Kerečenjija o predaji zaostataka ubranog poreza. U mjesecu siječnju 1569. godine ugarska komora traži od banova Jurja Draškovića i Franje Frankopana Slunjskog neka pritjeraju Mihajla Kerečenjija da preda zaostatak ubranog poreza.

Time se ban Franjo Frankopan Slunjski našao u nezavidnom položaju jer je trebao uredovati protiv svoje buduće rodbine. Mladi, tridesetšestogodišnji ban odlučio se oženiti Juditom, kćerkom Ladislava Kerečenjija, koji je u to vrijeme smatran jednim od najbogatijih ljudi Hrvatske i Ugarske. Svoj ugled Ladislav je stekao službom za bana Nikolu Zrinskoga i neko vrijeme obavljanjem dužnosti kapetana utvrde Siget. Ladislav Kerečenji je još 1560. godine kupio od

²⁰ Antun Vramec, "Kronika" (pretisak), Zagreb – Varaždin, 1992.

²¹ Ljudevit Ivančan, Čazmanski kaptol, str. 118., Zagreb, 1932.

²² Josip Adamček – Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, str. 183.-187., Zagreb, 1976.

Lichtensteina za 60.000 čeških talira grad i posjed Mikulov (Nikolasburg) u markgrofoviji Moravskoj, gdje je njegova kći Judita stalno prebivala. Ban Franjo je zatražio Juditinu ruku s privolom samog cara i kralja Maksimilijana. Kad je ban sa svatovima krenuo u Moravsku na vjenčanje s Juditom, putem se razbolio i umro 2. prosinca 1572. godine. Tužni svatovi doveli su mrtvog bana natrag u Zagreb gdje je u stolnoj crkvi svečano pokopan.

O vlasti obitelji Kerečenji nad kmetovima zelinskog kraja ima dosta podataka koji govore da su vladali prilično silovito. Bilo je slučajeva otimanja stoke, vina, zlostavljanja kmetova (vlastitih i tuđih), provala na tuđe posjede, svađanja s plemićima jednoselcima.

Obiteljsko ime Kerečenji ponovo se pojavljuje pred hrvatskim saborom u vezi s ispravama značajnih za povijest kraljevine koje je Mihajlo još nekada, kad je bio podban, odveo iz Čazme i pohranio u gradu Zelini. Opasnost od Turaka je prošla, isprave je trebalo vratiti. Kako to Kerečenji nisu učinili, sabor je 25. siječnja 1601. godine u Zagrebu raspravljao o tom slučaju. Zaključcima sabora pozivaju se vlasnici Zelingrada Ladislav Kerečenji (sin Mihajla) i Ivan Budor da zajedno sa svojim protonotarom Gjurom Mikulićem vrate isprave. Budući da je postojala sumnja kako su neke isprave otuđene, sabor je odredio povjerenstvo koje je trebalo izraditi popis isprava.²³

Dvadeset osmi veljače 1607. godine u Zelini umire Eufrozina Kerečenji. Obitelj polako i neumitno nestaje iz zelinskoga kraja, kao što propada i njihov Zelingrad.

Godina 1640., 1642. i 1644. spominje se Zelingrad već kao sasvim razvaljen (*in diruto castro Zelina*). Posljednji muški potomak te nekoć slavne i moćne plemićke obitelji Ladislav Kerečenji ostavlja oporučno razvaljen Zelingrad i trgovište Četvrtkovec s posjedima Tomi Mikuliću i Gabrijelu Črnkociju te njegovoj ženi Doroteji Vragović.

Nije poznato je li Zelingrad nakon toga ikada više obnovljen, ili je za nove gospodare Mikuliće, Črnkocije i Fodrocije on bio samo bezvrijedna ruševina, hrpa kamenja duboko u Zelinskoj gori, koja je protekom svakog stoljeća sve više padala u zaborav.

POGLED NA ZELINGRAD DANAS

Zelingrad se nalazi na sjeveroistočnim obroncima Medvednice, oko 5 km zapadno od grada Svetog Ivana Zeline. Sa svojim masivnim, visokim zidinama i kulama smještenim iznad Zelinske glave, bio je on *refugij*, centar posjeda u koji

²³ Ferdo Šišić, *Acta Comititalia*, vol. 4, str. 412., Zagreb, 1917.

Vanjsko dvorište Zelingrada

se gospodar povlačio ne da napada, već da živi u miru, shvaćenom na način toga vremena, s rukom i zidinama spremnim za obranu od eventualnih napadača.

Južno, istočno i zapadno jesu strme padine brijega, a sjeverno je jarak između kompleksa grada i povišenog platoa. S istočne strane u prošlom stoljeću izgrađen je put prema dva kilometra udaljenom platou Kladešćici, a s tog puta se skreće na prilaz kojim se sa sjevera ulazi u kompleks grada. Tipološki, on spada u veliku skupinu naših utvrđenih gradova bez naglašene branič-kule.

Kompleks gradskih elemenata opasan je obrambenim zidom iz kojeg na sjeveroistoku izlazi jedna okrugla obrambena polukula, na koju se naslanja na sjeveru ulazna polukula. Na zapadnoj strani kompleksa nalazi se čvrsta poligonalna zgrada – palas. Na nju se naslanja južni obrambeni zid sa pomoćnom zgradom u kojoj se nalazi drugi ulaz u kompleks grada, te trećom polukulom na jugozapadu.

Unutrašnjost palasa je podijeljena u dva dijela: stambeni dio koji se sastojao od dvije prostorije (u visini od tri kata) i dio koji je prostor unutarnjeg dvorišta.

U vanjskom dvorištu nalaze se temelji dviju zgrada - jedne manje za koju se, prema arheološkim nalazima (kao što je kalup za lijevanje tanadi i veća količina čavala), može ustvrditi da je bila radionica, dok se temelji druge zgrade nalaze u južnom dijelu vanjskog dvorišta i u njoj je bio drugi ulaz u kompleks grada.

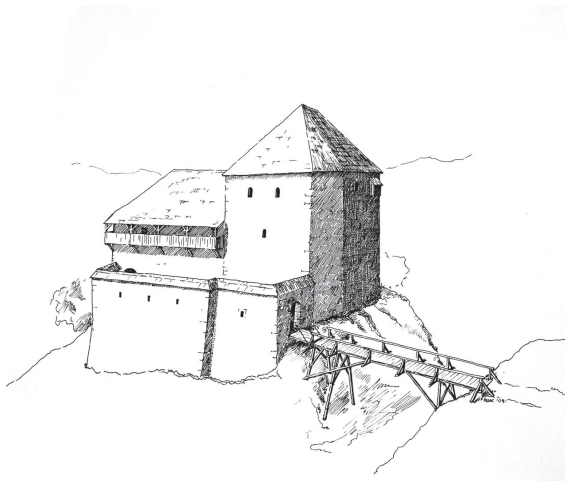
PREGLED ISTRAŽIVANJA

Dokumentacija koja se čuva u arhivu Muzeja Sveti Ivan Zelina daje uvid u opseg dosadašnjih radova na Zelingradu.

Sustavna istraživanja počinju 1954. kad je obavljeno prvo arhitektonsko i primarno geodetsko snimanje grada. Na taj način su se fiksirale određene točke koje nam i danas služe kao polazište za utvrđivanje situacije kakva je bila prije početka istraživačkih i konzervatorskih radova na gradu. Godine 1956. očišćena je jugozapadna polukula i istočni dio grada s dijelovima sjeveroistočne polukule i zid u smjeru istok-zapad. Tom je prigodom u sjeveroistočnoj polukuli pronađena ploča

Ulazna polukula izgrađena u zadnjoj fazi obnove grada oko 1535. godine

Izgled Zelingrada oko 1300. godine. Crtež Franje Lanovića prema rekonstrukciji Mladena Houške, a napravljenoj prema studiji razvoja grada po fazama dr. Zorislava Horvata.

s natpisom koji govori da je 1535. godine u vrijeme kaštelana Juraja Kerhena grad bio ponovno utvrđivan. Natpis glasi: HOC OPVS FECIT

FIERI EGREGIVS

GEORGIVS KERHEN

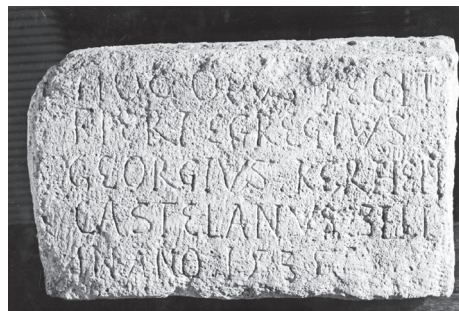
CASTELANVS ZELIN(...)

IN ANO 1535

(Ovo djelo je učinio odlični Juraj Kerhen kaštelan Zelin/grada/ godine 1535.)

*Zelingrad oko 1535. godine. Grafika
Zvonimira Grbašića*

*Kamena ploča s natpisom kaštelana
Juraj Kerhena iz 1535. godine*

Godine 1957. nastavljeno je čišćenje istočnog dijela vanjskog dvorišta, zapadnog i jugozapadnog dijela grada gdje se pokazao i dio vanjskog zidnog plašta.

Godine 1959. i 1961. provodi se opsežno saniranje jugozapadnog i zapadnog zida grada.

Nakon tih početnih istraživanja zbog nedostatka sredstava grad se samo održava da ne bi zarastao u korov. Radovi na Zelingradu nastavljeni su tek krajem 70-ih godina 20. st. kada se ponovno pristupilo saniranju i konzerviranju zidova, ali i to je bilo kratkog vijeka pa početkom 80-ih radovi stagniraju. Godine 1981. Restauratorski zavod Hrvatske izradio je elaborat o građevinskim radovima 1980. godine u kojem su priložili i grafički prikaz grada (tlocrt), što je prvi opsežniji i stručniji prikaz istražnih i konzervatorskih radova na Zelingradu.

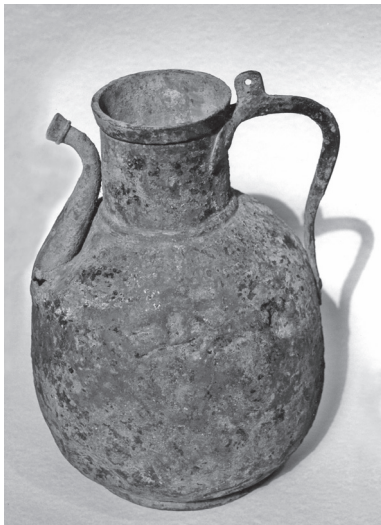
Muzej Sveti Ivan Zelina ponovno je započeo s opsežnijim arheološkim radovima 2001. godine. Te godine smo se usredotočili na istraživanje sjeverozapadnog dijela unutarnjeg dvorišta. Istraživanje središnjeg prostora grada baziralo se na istraživanju sjeverozapadnog dijela unutarnjeg dvorišta i na istočnu sobu. U iskopavanje se krenulo zbog podatka pronađenog u dokumentaciji iz 1961. u kojoj se spominje "rupa" za koju nismo bili sigurni što bi mogla značiti. Nakon skidanja sloja šute uz južni zid sobe najprije su se ukazale stepenice koje su vodile u zapadnu prostoriju. Stepenice su napravljene od velikih kamenih blokova i bile su položene na stijenu koja se strmo spušta prema unutarnjem dvorištu. Usporedo s nalaskom stepeništa pronađena je i "rupa" za koju smo utvrdili da se radi o cisterni za skupljanje vode. Pažljivim vađenjem zemlje iz bunara te detaljnim pregledom zemlje u tačkama došlo se do velike količine arheološkog materijala, pretežno keramike i čavala, ali i do vrlo vrijednog nalaza brončanog vrča i novca

Istraživanje cisterne za vodu 2002. godine

kralja Ferdinanda I. iz 1533. godine. Pravilno klesani kameni blokovi u bunaru sezali su do dubine od 4,5 metara, ispod čega se nalazi sloj ilovače.

U 2002. godini arheološkim istraživanjima utvrđen je položaj starog ulaza u grad koji se nalazio u sjevernom obrambenom zidu vanjskog dvorišta i na koji je 1535. godine nadozidana sjeverna polukula, te je istražen dio vanjskog dvorišta. Tada su nanovo počeli i konzervatorski radovi na novootkrivenim zidovima.

Brončani vrč pronađen u cisterni

Novac kralja Ferdinanda I. iz 1533. g. pronađen 2002. godine iznad cisterne za vodu

Arheološki radovi 2003. godine provedeni su u istočnoj polukuli i djelomično na južnoj padini grada, te je saniran južni zid palasa.

U 2004. godini provedeni su arheološki radovi u vanjskom dvorištu gdje je utvrđen položaj istočnog obrambenog zida, a u 2005. godini nastavljena su istraživanja vanjskog dvorišta te dijela južne pomoćne zgrade. U toj zgradi pronađena su vrata, pješački ulaz u grad, koja do tada nisu bila poznata.

Istraživanja vanjskog dvorišta 2006. godine nastavak su istraživanja iz 2005. kada smo u južnom dijelu dvorišta ispod korijenja bukvi, koje smo morali porušiti i maknuti da bi se mogao istražiti taj dio dvorišta, pronašli dijelove gotičkog dovratnika vrata koja su, pretpostavljamo, vodila u južnu zgradu. Dovratnik se sastoji od klesanog kamenog bloka koji je stajao kao potporanj za kameni luk. Pronađeni dijelovi kamenog luka pristaju na kameni blok dovratnika te potvrđuju da se radi o gotičkim vratima. Također je uz dovratnik pronađen kameni blok na kojem je sa strane isklesan polukrug promjera 15 cm, kojemu se trenutno ne zna funkcija. Pretpostavka je da bi to mogao biti dio pokretnog mosta (kroz koji je prolazio lanac). Među nalazima pronađena je manja količina keramike i metala.

Arheološka istraživanja 2007. godine započela su u travnju i trajala su s kraćim prekidima do rujna. Radove na Zelingradu obilazio je i dr. Zorislav Horvat koji radi studiju razvoja grada po fazama, te je svojim stručnim savjetima pomogao u rasvjetljavanju položaja i funkcije pronađenih zidova. Također je dr. Horvat obradio pronađene klesance od dovratnika te ih uključio u svoj znanstveni rad o kamenim ulomcima sa Zelingrada. Istraživanja su provedena na južnoj i zapadnoj padini grada. Na južnoj padini, na platou uz sami palas pronađena su vrata koja su bila ulaz u hodnik koji je bio komunikacija s južnom obrambenom polukulom. U tim vratima se još uvijek nalazi kameni ulomak u kojem je vidljiv dio utora za "pant". U južnoj obrambenoj polukuli pronađeni su ostaci zidova koji su najvjerojatnije iz neke ranije faze gradnje grada. S obzirom da se radi studija razvoja grada po fazama, taj dio će se utvrditi nakon završetka izrade studije. Na zapadnoj padini pronađen je dio zida koji se spušta od sjeverozapadnog ugla palasa niz zapadnu padinu. Kako su na tom dijelu zida palasa predviđeni zaštitni konzervatorski radovi nismo išli do punog otkrivanja zida zbog mogućnosti da se ošteti prilikom navoženja materijala. Od materijala pronađena je manja količina keramike, čavala i stakla. Na južnoj padini grada u iskopu pronađena je glinena pločica s figurativnim reljefnim ukrasom za koju još nije napravljena analiza, te se ne može sa sigurnošću utvrditi što predstavlja. Također je i u vanjskom dvorištu ispod kamenog luka dovratnika, koji je pronađen 2006. godine, pronađena glinena pločica s reljefnim ukrasom na kojoj se vidi ljudski lik u haljini (tunici?) koji u ruci drži koplje (mač ili štap?). Pokraj tog lika nalazi se još jedan koji je prilično oštećen te se ne može sa sigurnošću reći radi li se o ljudskom ili životinj-

Grb obitelji Kerečenji

skom liku. Prema mišljenju mr. Luke Bekića iz Hrvatskog restauratorskog zavoda, radi se o ulomku neglaziranog pećnjaka s ljudskim likom s vjerojatnom datacijom u 15. stoljeće.

Istraživanja u 2008. nastavak su istraživanja iz 2005. godine kada su na južnoj padini pronađena druga vrata (pješački ulaz u grad), i to uz potporni zid hodnika koji se nalazi na višoj razini i koji je vodio prema južnoj polukuli.

U razini južne polukule pronađen je zid koji je zatvarao najvjerojatnije prilazni hodnik do tih vrata. Istraživanja su na tom dijelu provedena na oko 75 m² i još uvijek nismo došli do razine poda. Od materijala je pronađena manja količina keramike, nešto malo stakla i metala.

Na zapadnoj padini otvorena je manja sonda uz južnu polukulu. Uz taj prozor stijena se penje dosta visoko tako da dubina iskopa ne prelazi jedan metar. Na tom dijelu nije bilo nalaza.

Istraživačke radove na Zelingradu prate i konzervatorsko-zaštitni radovi koji se izvode uz potporu Ministarstva kulture. Sustavnim konzervatorskim zahvatima tijekom nekoliko godina Zelingrad je značajno promijenio svoj prijašnji zapušteni izgled.

OŽIVLJENA POVIJEST

Za vrijeme izvođenja istraživačkih i zaštitnih radova na gradu, došlo se do zaključka da je potrebno osmisliti projekt koji bi oživio tu povijesnu lokaciju, da se on ne percipira kao ruševina. Stoga je unutar Muzeja Sv. Ivan Zelina osmišljen projekt hrvatske oživljene povijesti kojemu je cilj prezentacija cjelokupnog bogatstva hrvatskog srednjovjekovlja. Također je osnovana udruga Vitezovi zelingradski koja prezentira različite strane života srednjeg vijeka – viteštvo, dvorski život, srednjovjekovnu kuhinju, srednjovjekovne obrte, bojne naprave itd. Osim što posjetiteljima dočaravaju život na Zelingradu u 15. i 16. stoljeću, na samom prostoru grada, članovi udruge na brojnim gostovanjima “oživljavaju” svakodnevnicu na tom dvoru dok je njegov vlasnik bio kralj Ivan Zapolja. Projekt je prihvaćen vrlo dobro, te postoji velik interes za što više priredbi i manifestacija oživljene povijesti.

Jedna od prepoznatljivih priredbi oživljene povijesti na Zelingradu jest tradicionalni božićno-novogodišnji domjenak koji se održava u vrijeme blagdana, te na njemu sudjeluje više udruga oživljene povijesti. Održavaju se, zatim, viteški turniri te turniri u streličarstvu koji privlače brojne posjetitelje. Može se reći da je na taj način srednjovjekovnom Zelingradu udahnut novi život.

THE MEDIEVAL ZELINGRAD

By Mladen Houška and Romana Mačković, Sveti Ivan Zelina

Summary

The medieval Zelingrad is the most representative witness of the Zelinsko prigorje region's eventful and tempestuous history in the Middle Ages. It was built in the 13th century and was a major factor in the events taking place in the said region during the four centuries to follow, and especially during the Ottoman accessing. The well-known Bičkele and Kerečenji families reign in Zelingrad, and for a certain period of time it had been in the possession of the Croatian-Hungarian king Ivan Zapolja.

For nearly four centuries the town pined as a ruin in the silence of the centennial forests until it was saved from oblivion at the beginning of the 21st century by the Sveti Ivan Zelina Museum. Systematic archeological research and conservation work have been conducted during the past eight years. The town's outer appearance has changed completely. The project for Croatian history revival has provided it with a new life.

Key words: Zelingrad, history, archeology, the Middle Ages